

ATATÜRK'ÜN ULUSAL EGEMENLİK ANLAYIŞI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Tayfun AKGÜNER (*)

I. Ulusal Kurtuluş savaşımızın ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı vazgeçilmez temel ilkelerden biri de “ulusal egemenlik ilkesi”dir.

Türk Ulusunun “ulusal irade” olarak adlandırılan iradesi, anlamını, ulusal egemenlik kavramında bulur. Bu irade, Devlet yetkisini veya diğer bir deyişle kamu gücünü kullanan kişilerin iradelerinin üstündedir ve bu kişilerin kamu gücünü kullanan iradelerinin ortaya çıkmasında kendilerine yol gösterir.

Bilindiği gibi, toplumu oluşturan kişilerin her birinin yukarıda sözü edilen egemenliği açıklamaları, kullanmaları gerekir. Egemenliğin kullanılması ise, demokrasinin çeşitli uygulama şekillerinin ortaya çıkmasına neden olur.

Gene bilindiği gibi, egemenliğin doğrudan doğruya ulus tarafından kullanılmasının, halkın doğrudan doğruya hükümet etmesinin, yani doğrudan demokrasi sisteminin uygulamada gösterdiği güçlükler, ulusal egemenliğin halkın seçtiği temsilciler tarafından kullanılması usulünü, bir başka deyişle, temsili demokrasiyi doğurmuştur. Temsili demokraside, ulusal egemenliğin sahibi halk, kendisinin seçtiği ve güvendiği kimseler vasıtasıyla egemenliği kullanır. Bu kişiler ve bunların oluşturduğu meclis veya meclisler, ulusal egemenliği ulus namına kullanır.

II. Türk Ulusu tarih boyunca başında tek bir kişinin bulunduğu devlet idaresi görmüştü. Orta Asya Türklerindeki hakanlar, yer-

(*) Yard. Doç. Dr. Tayfun Akgüner, İstanbul Hukuk Fakültesi öğretim üyesidir.

lerini Osmanlı İmparatorluğunda Sultanlara veya Padişahlara bırakmıştı. Eski Türk anlayışına göre, egemenlik kutsal bir kavramdı. Tanrı egemenliği bir aileye vermişti ve bu ailenin fertleri ulusu idare etmek hakkına sahipti. Türklerin İslamı kabul etmeleri ve padişahların halife olarak adlandırılmaları sonucu, egemenlik anlayışı, ülkenin padişahlar tarafından kayıtsız-şartsız idaresi demek oluyordu. Yüzyıllarca süren bu egemenlik anlayışı o kadar kökleşmişti ki, padişahsız bir Türk devletinin yaşayabileceğini, halk dahil bir çok aydın kabullenemiyordu. Bu nedenle, Atatürk'ün teokratik egemenlik anlayışını yıkıp, yerine egemenliği gerçek sahibi olan ulusa vermesi, adım adım gerçekleştirilen bir çalışma ve mücadele sonunda mümkün olabilmektedir.

III. Atatürk'ün ulusal egemenlik anlayışı, bir yerde, Türk Kurtuluş Savaşının, Türk Devriminin adım adım izlenmesi ve araştırılması ile anlaşılabilir. Türk ulusal egemenlik anlayışı, Türk Devrim Tarihi ile özdeşir ve bunlardan ikincisi geliştikçe, birincisi, yani ulusal egemenlik kavramı gelişmiş, yerleşmiştir. Bu nedenle, kanımızca, *"Atatürk'ün Ulusal Egemenlik Anlayışı Üzerine Düşünceler"* başlıklı bir yazıda, yazının boyutları içerisinde, Türk Devriminin çeşitli aşamalarına kısaca değinmek ve ulusal egemenlik kavramının Türk Devrimi içindeki yerini açıklamak zorunluluğu vardır.

Atatürk, Türk Devrimini başarmak ve bu devrimi ulusal egemenlik ilkesi üzerine oturtmak kararını, Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra, Adana'da Yıldırım Orduları Kumandanı olarak görev yaptığı zaman vermişti. Adanada Türk Ocağında 15 Mart 1923'de yaptığı bir konuşmada, Atatürk "O zaman ülke ve milletin nasıl bir geleceğe doğru sürüklenmekte olduğunu görmüştüm ve buna engel olmak için derhal girişimlerde bulunmuştum. Fakat o zaman için bu girişimlerimi faydalı kılmak mümkün olmadı" diyor ve Adana'da Ali Fuat Paşa ile yaptığı bir görüşmede de, şöyle söylüyordu: "Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendi araması ve müdafaa etmesi bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün bir ordu ile beraber yardım etmemiz lâzımdır"¹. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan Samsun'a giderken yolda Refet

1) General Ali Fuat CEBESÖY, *"Millî Mücadele Hatıraları"*, İstanbul, 1953, s. 29.

Paşa ve Arif Beye "İhtilâlden fazla bir şeyler yapmak lâzımdır. İhtilâl mevcut devletleri değiştirir, Türkiye henüz mevcut değildir, onu önce Dünyaya getirmek lâzımdır." diyordu².

Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'dan Samsun'a hareket etmeden önce ve Samsun'a ayak basar basmaz inandığı ve uygulamasına çalıştığı temel düşünce, kendisinin Nutuk'ta da belirttiği gibi, "Ulusal egemenliğe dayalı, kayıtsız ve şartsız bağımsız bir Türk Devleti kurmak"tı ve bu temel düşünceyi bir karar olarak gerçekleştirecek itici deyim veya güç de, "ya istiklâl ya ölüm" parolası idi.

IV. Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ayak basmadan önce yurdumuzun durumunu ve karşılaştığımız haince işgal ve saldırılara karşı Türk halkının tepkisinin ne olduğunu da, burada kısaca belirtmekte yarar vardır. Çünkü, yurdun o gün içinde bulunduğu durumun bilinmesinde, ulusal egemenliğin ne kadar güç koşullar içinde kazanıldığı ve bu ilkeye ödün vermeden sadık bir kadronun yapmak istediklerinin anlaşılması önemlidir. Atatürk'ün anılarında, yurdun o günlerde içinde bulunduğu durum şöyle belirtilmektedir³: "İstanbul'un sokakları itilâf devletlerinin süngülü askerleriyle dolmuştu. Boğaziçi, toplarını sağa sola çeviren düşman zırhlıları ile lâcivert sularını göstermeyecek kadar örtülüydü. Herkes ancak zorunlu ihtiyaçları için evlerinden çıkıyor, sokaklarda hatır ve hayale gelmeyen hakaretlere uğramamak için caddelerin duvar dipplerinden büzülerek, eğilerek korkarak yürüyebiliyordu. Bütün ihtiyatlara rağmen, yine de bin türlü tecavüz sahnesi eksik değildi. Koskoca İstanbul ve koskoca İstanbul'un yüzbinlerce halkı sesleri kesilmiş bir haldeydi.". Şevket Süreyya Akdemir, o günkü yani Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonraki İstanbul'a şöyle anlatmaktadır⁴: "...Çileli harp yılları İstanbul'u yiyip bitirmiştir. Harbe giden ve harbden dönebilen müslüman İstanbullu, şehrinde, semtinde ve evinde ancak, açlık, perişanlık, işsizlik ve bunların tesiri altında bütün

2) BENOIST - MÉCHIN, *Le Loup et Le Loup et Le Léopard Mustafa Kemal ou la Mort d'un Empire*, Paris, 1960, s. 420; Hamza EROĞLU, "**Türk Devrim Tarihi**", Ankara, 1974, s. 67'den naklen.

3) "**Atatürk'ün Hatıraları 1914 - 1919**", Ankara, 1965, İş Bankası Yayınları, s. 78-79.

4) Şevket Süreyya AYDEMİR, "**Tek Adam, Mustafa Kemal**", (1881-1919), C. I, İstanbul, 1963, s. 330-331.

o eski geleneklerinin çözülüşünü görmüştür ... Analar, babalar çökmüştür. Sandıklar, kilerler boşaltmıştır. Kızlar, kardeşler, hayatın sillesi altında bunalarak tanınmayacak hallere gelmişlerdir. İşgal ise, kocaman bir haysiyet yarası gibi, Bütün İstanbul'u gittikçe irinleşen pıhtılarıyla sarmaktadır. Dullar, harp sakatları, sokaklarda aç dolaşan terhis edilmiş askerler, hâlâ siperlerde lime lime elbiseleleriyle dolaşan eski yedek subaylar, işsiz ... ne yapacağını, nereye gönderileceğini bilmeyen birlikleri lağvolmuş muvazzaf subaylar ...". İstanbul hakkında bir başka örneği de Prof. Tayyip Gökbilgin vermektedir⁵: "...Nisan başlarında Rum eşkiyalarının vahşeti İstanbul dolaylarına kadar yayılmıştı. Bilhassa Kartal, Pendik ile buralara bağlı Olay Bağı Yayla köyleri civarında menfur cinayetler işledikleri görüldü: o civarda hayvan otlatmakta olan iki Türk kızı bu eşkiyalar tarafından dağa kaldırılmış, 14 yaşında İsmail adında bir çocuk onbeş yerinden, 12 yaşında Recepoğlu Mustafa onsekiz yerinden 10 yaşında Mahmut oğlu İsmail altı yerinden ve Balıkesir muhacirlerinden 10 yaşında bir çocuk dört yerinden bıçaklanmış ve parça parça kesilmek suretiyle öldürülmüşlerdi."

Yabancı tarihçilerin de, Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri hakkında ilginç gözlemleri vardır. Meşhur tarihçi, Arnold Toynbee, İzmir'in işgali hakkında şöyle demektedir⁶: "...Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri karşısında, işgalin yanında, kıyam ve şiddet hareketlerine girişmeleri bütün Dünyayı dehşete düşürmüştür...". İngiliz yazar Lord Kinross, o günleri şöyle anlatmaktadır⁷: "... Yunanlılar ... İzmir'e geçit resmi yapar gibi 'Yaşasın Venizelos' diye bağırarak girdiler. Silahlarını çatıp etrafında sevinçten dansettiler. Şehirdeki bütün sivil rumlar sokağa dökülmüş, müslümanlara küfür yağdırıyorlardı. O sırada bir kaza kurşunu patladı. Arkasından silâhlar atılmaya ve kan dökülmeye başladı. Türk birlikleri beyaz bayrak çekerek bir nakliye gemisine bindirilmek üzere, elleri başlarının üstünde rıhtımda yürütüldüler. Rumlar güruh halinde peşlerinden giderek erlere yuha çekiyorlar, sopalarla vuruyor, başlarındaki fesleri para-

5) M. Tayyip GÖKBİLGİN, "Millî Mücadele Başlarken", Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine, C. I, Ankara, s. 60-61.

6) Arnold TOYNBEE, "Türkiye, Bir Devletin Yeniden Doğuşu", İstanbul, 1971, s. 249.

7) Lord KINROSS, "Atatürk", Bir Milletın Yeniden Doğuşu, C. I, İstanbul, 1966, s. 249.

lıyorlardı. Fesini başından çıkarıp çiğnemeyi reddeden bir Türk Albayını vurup öldürdüler. Vali de tutuklanmış, evlerinden zorla alınan şehir eşrafiyla birlikte, sırtına süngü dayatılarak rıhtımda yürümeye zorlanmıştı. Bunun arkasından büsbütün azgına dönen Yunan askerleri yüzlerce Türk'ü şehit ettiler...”.

Fransız işgali altındaki Adana'da da insanlık namına yüz kızartıcı olaylar oluyordu: “...Lejyonların coşkunlukları ve fena muameleleri dolayısıyla evvelâ İskenderun'da ve sonra Belan'da çarpışmalar oldu. 1 Ocak 1919'da izinli giden Ermeni müfrezeleri Özerli'de baskına uğradılar. Ölenlerin intikamını alacağız diye Ermeni kamavorları (fedaileri) ellerine geçen Türk'ü öldürmeye başladılar. 10 Ocak 1919'da Kehyaoğlu (Şehitlik) civarında Abdo ağanın ç;iftliğini Ermeni askerleri bastılar. Abdo ağa ile 14 kişiyi şehit ettiler. 10 Şubat 1919'da Ermeniler Türk dükkanlarını yağma ettiler, 25 Şubatta Sarraf Ahmet Efendinin Saracan mahallesindeki evi, komşusu Agop ile Ermeni fedaileri tarafından basıldı ve gece talan edildi. Mücevheratını almak için Ahmet efendiyi delik deşik etmişlerdi. 4 Mart 1919'da Dellâl Mustafa Efendi, oturduğu Dellâl Ahmet bağlarındaki evinde öldürülmüş olarak bulundu. Adananın ilçe ve köylerinde de bunun gibi yüzlerce feci sahneye rastlanıyordu... bazen Türkler canlarını kurtarmak için Toroslara kaçıyordu... Ermeni komitacılarının Türkleri tahkir etmeleri ve dövmeleri, fırsat buldukları anda da öldürmeleri karşısında, Fransız işgal idaresi kayıtsız kalıyordu...”⁸.

V. Mustafa Kemal, Ülkeyi işgal eden kuvvetlere karşı yapacağı mücadeleyi halkla birlikte yapmak ve Ordu ile halkı bütünleştirmek istiyordu. Türk Ulusunun, Ordusunun yanında olması ve onu desteklemesi gerekiyordu. Mücadele kazanılınca, yeni yönetim halka incek ve egemenliği Ulusa verecek ve Ulusun seçtiği temsilcilerle Ülkeyi yönetecekti.

Nitekim, Atatürk 28 Mayıs 1919'da Havza'dan bütün illere bir genelge yolluyor ve halkın buldukları yerlerde hemen işgal olaylarını protesto etmelerini istiyordu. Bunun üzerine halk her yerde toplantılar ve mitingler düzenledi. Bu durumdan kuşkulanan işgal devletleri, Mustafa Kemal'i İstanbul Hükümeti kanalıyla geri çağır-

8) Kasım ENER, “Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı”, İstanbul, 1963, s. 11, 146.

dı, fakat Mustafa Kemal geri dönmeyecekti ve mücadele bayrağını açacaktı.

21-22 Haziran 1919 gecesi Atatürk, yaveri Cevat Abbas Bey'e ünlü AMASYA TAMİMİNİ yazdırdı. Bu TAMİM'de özetle şu hususlar yer alıyordu: "Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Hükümet merkezimiz, İtilâf Devletlerinin etki ve denetimi altında bulunduğundan yüklendiği sorumlulukların gereğini yerine getirememektedir... Milletin bağımsızlığını gene milletin azim ve kararı kurtaracaktır... Milletin durumunu açığa çıkarmak ve haklı sesini Dünyaya duyurmak için, her türlü etki ve denetimden uzak bir milli heyetin varlığı gerekmektedir..."⁹.

Tamimde ayrıca Sivas'ta bir milli kongrenin toplanması kararlaştırılıyordu. Amasya Tamiminin önemi, ulusal egemenlik ilkesini açıkça vurgulaması ve bir meclisin toplanarak, bu meclisin meşruiyetini halktan alarak ulusun geleceğinde söz sahibi olması esaslarının kabul edilmesindedir.

VI. Mustafa Kemal 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geçti. Toplantı tarihi olan 1 Temmuz yaklaştığı halde Kongreye gelecek delegeler daha ortada yoktu. Valilere ve ordu komutanlıklarına çekilen telgraf ve yollanan haberlerle davet tekrarlandı. Atatürk'ün NUTUK'da da belirttiği gibi, bu konuda Türk Ordusunun ve komutanlarının kendisine büyük yardımları olmuştur. 13 gün gecikme ile 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi toplanabildi. Kongre, Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis, Mardin ve Sivas illerinden gelen 54 delegenin katılması ile toplanabildi. Elazığ ve Diyarbakır delegelerinin Kongreye gelmelerine bu illerin Valileri izin vermemişti. Kongre Başkanlığına Mustafa Kemal, ikinci Başkanlığı da Rauf Bey seçilmişti.

Erzurum Kongresinde özetle şu kararlar alınmıştı:

— Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, parçalanamaz.

— Vatanın bütünlüğüne dahil olan Doğu İllerimiz ve yabancı işgaline karşı millet bütünüyle birlikte korunacaktır.

— Vatanın bağımsızlığını korumaya mevcut hükümet yetersiz kalırsa, bunu sağlamak üzere geçici bir hükümet kurulacaktır.

9) İlhan AKIN, "Türk Devrim Tarihi", 1976, s. 69-70.

— Kuvayi milliyeyi geçerli ve milli iradeyi egemen kılmak esastır.

— Hıristiyanlara siyasal egemenliğimizi bozaack ve sosyal den gemizi bozacak ayrıcalıklar tanınamaz.

— Manda ve himaye kabul edilemez.

— Milli meclisin hemen toplanarak hükümet merkezini de milli hakimiyetin denetimine bağı kılmasına çalışılacaktır.

— Bütün dernekler, her türlü particilik akımlarının dışında Do ğu Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti adı altında birleşeceklerdir.

— Kongre dağılmadan önce bir Temsil Heyeti kurulmuştur.”¹⁰.

Erzurum Kongresinin Türk Devrimi bakımından önemli sonuçları vardır. Bir kere, dağınık halde bulunan ve yurdun içinde bulundu ğu karışık durum karşısında birer direniş odağı olan dernekler tek bir organ etrafında birleşmişlerdir. Ulusal egemenlik, ulusal irade, ulusal meclis gibi kavramlar ilk defa bu Kongre’de kullanılmış ve egemenliğin el de ğiştirece ği resmen ilk defa bu Kongrede kabul edilmişti. Yürütme gücüne sahip Temsil Heyeti aynı zamanda vatanın kurtarılması görevini de üzerine alıyordu.

VII. Mustafa Kemal, Erzurum Kongresinden hemen sonra Sivas Kongresini toplamak için girişimlerde bulunma ğa başladı. Sivas Kongresi öncesi, başka devletlerin mandasına sığınma görüşünde olanlar bulundu ğu gibi, muhalif bir grup da oluşmuştu. 4 Eylül 1919’da 33 delege ile Sivas Kongresi açıldı.

Sivas Kongresinde alınan kararlar da özetle şunlardı:

“— Erzurum Kongresinde Do ğu Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti adı altında toplanan örgütler, bundan böyle “Anadolu ve Rummeli Müdafai Hukuk Cemiyeti olarak” anılacaklardır.

— Temsil Heyeti, Do ğu Anadoluyu de ğil, vatanın tamamını temsil eder ilkesi kabul edilmiştir.

— Bölgesel savunma de ğil, tüm vatanın savunulması gerekiydi.

— Türkiye’nin sınırları 3 Ekim 1918 tarihinde kabul edilen Mondros Andlaşması uyarınca çizilen sınırlar olarak kabul edilmiştir. Bu sınırlar içindeki bölge, bölünmez ve parçalanmaz bir bütündür.

10) AKIN, a.g.k., s. 71-72.

- Milli iradeyi egemen kılmak esastır.
- Topraklarımız üzerinde Rum ve Ermeni devletleri kurmak için girişilecek hareketlere karşı koyulacaktır.
- Hıristiyan azınlıkların güvenlikleri sağlanacak, siyasal egemenliğimizi zedeleyecek ayrıcalıklar tanınmayacaktır.
- Ulusların kendi geleceklerini tayin hakkının bir sonucu olarak ve İstanbul Hükümetinin keyfî yönetime sapmasını önlemek amacıyla Milli Meclisin hemen toplanması gerekmektedir¹¹.

Bu açıklamalarımızdan da anlaşılacağı gibi, Mustafa Kemal Milli Mücadeleyi başlattığı andan beri hep, ulusal egemenlik, ulusal irade, ulusal meclis gibi kavramlara dayanıyor, bunları mücadelesinde bayrak yapıyor ve *Türk ulusuna sonsuz* bir güven duyuyordu. Atatürk'ün mücadelesinin, devrim ve ilkelerinin temelinde "*Türk ulusuna güven*" duygusu yatar.

Nitekim, O, ülkeyi işgal eden düşman kuvvetlere karşı mücadelesini ve mücadeleyi kazandıktan sonra kuracağı devletin idaresini hep demokratik ilkelere dayandırıyor.

VIII. Kongrelerden sonra sıra ilk T.B.M.M.'ni toplamaya gelmişti.

Meclisin İstanbul dışında toplanması, Damat Ferit Paşa Hükümetinin düşmesi ile yeni hükümeti kuran Ali Rıza Paşa ve onun Mustafa Kemalle görüşmek üzere Anadolu'ya yolladığı Salih Paşa tarafından kabul edilmişti. Ancak, daha sonra İstanbul Hükümeti Meclisin İstanbul dışında kurulması düşüncesinden ve kararından vazgeçti. Mustafa Kemal bunun üzerine Ordu Komutanları ve Temsil Heyeti üyeleriyle birlikte 16 Kasım 1919'da bir toplantı yaptı. Toplantı gündeminde yeni Meclisin toplantı yeri ve bu meclisin alacağı şekil ve çalışma yönteminin saptanması vardı. Mustafa Kemal bu toplantıda, yanındakilere, Meclisin İstanbul dışında toplanmasını kabul ettiremiyor ve yanındakiler de, O'nun yeni bir devlet kurma çabası içinde olduğunu ve İstanbul Hükümeti ile Osmanlı Meclisinin yurdu kurtarmakta aciz kaldığını anlayamıyorlardı.

Mustafa Kemal 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelerek yeni Meclisin açılması çalışmalarını sürdürdü. 12 Ocak 1920 tarihinde İs-

11) AKIN, a.g.k., s. 77-78.

tanbulda toplanan Osmanlı Meclisi, Mustafa Kemal tarafından hazırlanan ve Misaki Milli (Ulusal Ant) denen kararı benimsedi. Misaki Milli, Sivas Kongresinin kararlarını tekrarlıyor, Osmanlı İmparatorluğunun dağıldığını ve bu dağılma ile birlikte Osmanlılık, İslâm Birliği, Turan politikalarının da reddedildiğini açıklıyordu. Atatürk'ün daha Selânikte iken arkadaşlarıyla yaptığı bir toplantıda savunduğu görüşleri gerçekleştiriyordu. O diyordu ki: "...Rumeli'de ve Küçük Asya'da bizden olmayan toprakları içine almayan bir sınırı çizdim. Bu sınır içindeki memleket ve milletimizi kurtarmaya bakardım..."¹².

İstanbul 16 Mart 1920 günü işgal devletleri tarafından resmen ele geçirildi. 18 Mart 1920 günü çalışmalarına son veren Osmanlı Meclisi (Meclisi Mebusan) 11 Nisan 1920'de Padişahın kararı ile feshe dildi.

Osmanlı Meclisinin çalışmalarına ara verdiği tarihten 1 gün sonra, yani 19 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal, Temsil Heyeti adına kendi imzası ile illere, bağımsız sancaklara ve Kolordu Komutanlıklarına yolladığı telgrafta, yeniden seçim yapılmasını istiyor ve Ankara'da yeni bir Meclisin kurulacağını açıklıyordu. Yapılan seçimler sonucu seçilen milletvekilleri ve dağılan Osmanlı Meclisi (Meclisi Mebusan) üyeleri ile birlikte 23 Nisan 1920 tarihinde ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da toplandı.

IX. İlk Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan konuşmalardan ve Mustafa Kemal'in çalışmalarından anladığımıza göre, ulusal egemenlik ilkesi, üzerinde en fazla durulan ve kendisinden ödün verilmemeye çalışılan ilke olmuştur. Gerçi zaman zaman bu ilkeye karşı muhalefet yapılmışsa da, büyük çoğunluk ve Mustafa Kemal'in kararlılığı bu muhalefetin önemli boyutlara ulaşmasına engel olmuştur. Mustafa Kemal Meclis Başkanı olarak yaptığı bir konuşmada, ulusal egemenlik ilkesi konusunda şöyle diyordu: "...toplumda en yüksek özgürlük, en büyük eşitlik ve adalet istikrarının temin ve korunması, ancak tam ve kesin anlamı ile ulusal egemenliğin tesis edilmiş olması ile mümkündür. Şu halde özgürlüğün de, eşitliğin de, adaletin de, dayanak noktası ulusal egemenliktir. Bir insan belki kendi arzusu ile kişisel özgürlüğünü yok etmek ister ... Fakat bu girişim

12) Falih Rıfkı ATAY, "Atatürkçülük Nedir?", İstanbul, 1966, s. 11.

koca bir ulusun hayatına ve özgürlüğüne zarar verecekse, bir millet hayatı bu yüzden sönecekse ve o milletin gelecek kuşakları bu yüzden mahvolacaksa, bu girişim hiçbir zaman meşru ve kabul edilemez...”¹³. Atatürk devamla şöyle diyordu: “...ulusal egemenlik düşmanlığı bir ulusun herşeyine bir anda kasdetme suçundan başka bir şey değildir. Ulus önünde, onun hakkı istiklâli önünde, onun ilerleme ve yenilenme liyakatı sonunda her kuvvet, ancak, ulusun irade ve emeline uymak suretiyle yaşayabilir. Ulusun irade ve emeline uymayanların geleceği hüsrandır, yokolmadır...”¹⁴.

20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen yeni Anayasa ile Amasya Tamiminden beri ortaya çıkan gelişmeler somut bir hale geliyor ve ulusal mücadele ve bunun temeli ulusal egemenlik ilkesinin bir merkezde kayıtsız şartsız ulusa ait olduğu tescil ediliyor ve halkın kaderini bizzat ve bilfiil idare etmesi esası kabul ediliyordu. Yani, yeni kurulan Devlet, halk tarafından yönetilecekti. Halkın seçtiği kişiler T.B.M.M.’ni oluşturacaktı. Bu Anayasa ile hem Yasama hem de Yürütme gücü Mecliste toplanmıştı. Artık, Osmanlı devleti yoktur ve Türkiye Devleti vardır. Ulusal devlet, ulusal egemenlik ilkesine dayanarak kurulmuştur ve egemenlik de böylece Osmanlı hanedanından, Türk Ulusuna geçmiştir.

Atatürk’ün Kurtuluş savaşından beri hep “halka dayalı” bir yönetim biçimi benimsediğini ve bu yönetim biçimine de aşama aşama varmayı planladığını gözlemlemekteyiz. 1921 Anayasasında Devletin dini ile ilgili bir hüküm olmamasına rağmen, aynı Anayasanın 7 inci maddesinde Meclisin görevleri arasında “Ahkâmî Şerîye”nin uygulanması sayılmış, Anayasanın gerekçesinde de, Meclisin Saltanat ve Hilafetin kurtarılmasına kadar görev yapacağı belirtilmişti. Atatürk 11 Kasım 1922 de kabul edilen bir Kanunla Saltanatı kaldırarak, ulusal egemenlik ilkesinin daha belirgin ve kesin bir halde ortaya çıkmasını sağlamış, aynı zamanda, Lozan Konferansı öncesinde, ulusal bir hükümet olarak Batılıların karşısına çıkmayı amaçlamıştı. Saltanatın kaldırılmasının, aynı zamanda halife olan Sultanı yalnız bırakma hedefi de vardı. Nitekim, Atatürk, 1 Kasım 1922’de Meclis’te

13) İsmet GİRİTLİ, “Kemalist Devrim ve İdeolojisi”, İstanbul, 1980. s. 62-63.

14) GİRİTLİ, a.g.k., aynı yerde.

yaptığı konuşmada ulusal egemenlik ve meclisin üstünlüğünü şöyle anlatıyordu: "...Ulus, kaderini doğrudan doğruya eline aldı ve ulusal saltanat ve egemenliği bir kişide değil, bütün fertleri tarafından seçilen vekillerden kurulmuş yüksek bir mecliste temsil etti. İşte o meclis, yüksek meclisinizdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ulusal saltanat ve egemenlik makamı, yalnız ve ancak T.B.M.M.'dir. Bu egemenlik makamının hükümetine T.B.M.M. Hükümeti derler. Bundan başka bir saltanat makamı, bundan başka bir hükümet heyeti yoktur ve olamaz..."¹⁵. Saltanatın kaldırılması kararından, Mecliste bulunan bir takım milletvekillerinin memnun olmamaları üzerinde, Mustafa Kemal Mecliste yaptığı bir başka konuşmada milletvekillerine şöyle sesleniyordu: "...Egemenlik ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye ilim gereğidir diye, görüşme ile, tartışma ile, verilmez. Egemenlik ve saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanlıları zorla Türk Ulusunun egemenlik ve saltanatına el koymuşlardır. Bu durumu altı yüz yıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk Ulusu bu saldırganlara hadlerini bildirecek ve egemenlik ile saltanatını ayaklanarak kendi eline almış bulunuyor. Bu bir olup-bittir. Bahis konusu olan ulusa saltanatını, egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız, meselesi değildir. Mesele zaten olup-bitmiş bir gerçeğin ifadesinden ibarrettir. Bu, mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek usulüne uygun biçimde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir..."¹⁶. Bunun üzerine, saltanatın kaldırılmasına karşı çıkan milletvekillerinden biri "Affedersiniz efendim, biz meseleyi başka bir görüş açısından inceliyorduk. Açıklamalarınızdan aydınlandık..." diyordu¹⁷. Bu konuşma Atatürk'ün saltanatın kaldırılması meselesinde, hedefe adım adım yaklaştığına, fakat son anda bu hedefe varmasını engelleyenlere karşı da, devrimci bir kimliğe büründüğüne güzel bir örnek teşkil eder.

Saltanatın böylece kaldırılmasından sonra, halifelik müessesesi Osmanlı sülalesi tarafından temsil ediliyordu. Saltanatın kaldırılmasından sonra, halifeliğin de kaldırılması hem hukuken hem de fiilen

15) AKIN, a.g.k., s. 143.

16) Ahmet MUMCU, "Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi", Dördüncü Baskı, Ankara, 1976, s. 116.

17) MUMCU, a.g.k., aynı yerde.

zorunlu idi. Çünkü, Cumhuriyet ilân edildikten sonra ve Saltanat kaldırıldıktan sonra, Cumhurbaşkanının yanında dini bir güç ve hiç kuvveti bulunmayan bir makamda Osmanlı ailesinden birinin bulunması, hem Cumhuriyetin geleceği bakımından zararlıydı hem de fiilen iki başlı ve mantıksız bir devlet yönetim biçimi ortaya çıkaracaktı. Nitekim, Saltanatın kaldırılıp Cumhuriyetin ilân edilmesinden sonra, bir takım siyasal güçler ve kişiler halifenin etrafında toplanmaya kalkışmışlardı ve halifeyi siyasal bakımdan güçlendirmeye çalışıyorlardı. Atatürk, halifeliğin kaldırılması gerektiğini biliyor ve bu karar için gerekli zamanı bekliyordu. Bu fırsatı 15 Şubat 1924'te Ordu Komutanlarının toplanması ile İzmir'de yapılan harp oyunları sırasında buldu. Kararını verdi ve 3 Mart 1924'de halifelik de kaldırıldı. Ayrıca, Şeriye ve Evkaf Bakanlıklarının kaldırılması ve öğretimin birleştirilmesine ilişkin kanunlar da kabul ediliyordu. Halifeliği kaldıran 431 sayılı Kanuna göre, Osmanlı ailesinin erkek-kadın bütün mensupları ve damatları yurt dışına çıkarılıyor, padişahlık etmiş kişilerin bütün malları Türk Ulusuna geçiyor ve malları tasfiye oluyordu.

1921 Anayasasında yapılan 1923 değişikliği ve 1924 Anayasası ile de ulusal egemenlik anlayışında hiçbir değişiklik olmamıştır. 1924 Anayasasının 3 üncü maddesi açıkca "egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur", hükmünü içermekte, bu egemenliğin T.B.M.M. tarafından temsil edileceği de aynı Anayasanın 4 üncü maddesinde belirtilmektedir. 1961 Anayasasının da Birinci Kısmında ve özellikle 4 üncü maddesinde egemenliğin Türk Ulusuna ait olduğu vurgulanmaktadır. Görülüyor ki, Türk Devriminin ve Atatürk ilkelerinin en önemlilerinden biri olan "*ulusal egemenlik*" ilkesi, bütün Anayasal ve siyasal gelişmelerde kabul edilen başlıca ilke olmuş ve olmakta devam edecektir. Aslında, yukarıda da söylediğim gibi, ulusal egemenlik anlayışı ve bunun uygulanışı, bir yerde Türk Devriminin tarihidir. Bu ilke 1919'da Samsun'dan başlayan ve günümüze kadar gelen bir dizi gelişmelerin tarihidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük bir titizlikle ve kararlılıkla Türk siyasi ve hukuki hayatına kazandırdığı bu kavram, yani ulusal egemenlik ilkesi, modern Türkiye'nin Batı'ya açılan, lâik, demokratik, sosyal hukuk devletinin de ana ilkelerinden biridir.

X. Bu açıklamalarımızdan sonra, ulusal egemenlik ilkesinin daha iyi anlaşılması bakımından birtakım sonuçlara varabiliriz:

1. Batı'da ulusal egemenliğe dayalı demokrasiler ve cumhuriyetler, uzun mücadeleler sonucu sağlanan bir kazanç olmuştu. Onun için Batı'da sosyal dengenin sağlanması sonucu ortaya çıkan ulusal egemenlik anlayışının, Atatürk'ün kurmuş olduğu Cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olan ulusal egemenlik anlayışı kadar önemi yoktu. Bizde bu kavram çok daha önemli bir kavram olmuştur. Çünkü, bu anlayış ile Osmanlı İmparatorluğunun mirası, o devleti yaratan ulusa devrediliyordu. Yüzyıllar boyunca, devletle aynı anlama gelen, egemenliği sınırsız olarak kullanan bir aileye karşı, yeni bir egemenlik ve devlet anlayışı ortaya çıkıyor ve T.B.M.M. bin yıllık bir devletin doğal mirasçısı haline geliyordu¹⁸.

2. Ulusal egemenlik ilkesi, milli mücadele devrinde monarşik idareye gösterilen tepkinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır ve milli mücadelenin tek başarı yolu olarak düşünülmüş ve uygulanmıştır. Bu ilkenin uygulanışı da, cumhuriyet rejiminin halka dayanması ve halk için yaşaması nedeniyle Cumhuriyet rejiminin kabulü şeklinde olmuştur. Bu ilke, olağanüstü bir devirde yani milli mücadelenin başlangıcında ve yürütülmesinde kişilerin tek bir amaç doğrultusunda birleşmelerini sağlamak gibi bir işlevi de vardı.

3. Ulusal egemenlik ilkesi, aynı zamanda, Atatürk'ün meşruiyet anlayışının ve mücadelesini meşru zeminler üzerine oturtma isteğinin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Ankara'nın ilk günlerinde Mustafa Kemal, Yunus Nadi'ye şöyle diyordu¹⁹: "...Bir devre yetiştik ki, onda herşey meşru olmalıdır. Millet işlerinde meşruiyet, ancak milli kararlara dayanmakla, milletin genel eğilimlerine tercüman olmakla hasıl olur. Hiç korkmayalım, o, esarete ve zillete razı olmaz... İş onu biraraya toplamakta ... İşte şimdi ben bu yoldayım. Bu yolun çok sağlam bir yol olduğuna inanıyorum...". Nitekim Atatürk, esaslarını saptamayı ve uygulamayı düşündüğü her eylem ve politikanın "*meşru temeller üzerine oturmasına*" dikkat ederdi. Ulusal mücadeleyi de meşru hale getirmek için, onu ulusal egemenlik ilkesi üzerine oturtmuştur. O, dağınık halde bulunan Cemiyetleri toplamış, Kongreleri toplantıya çağırılmış, T.B.M.M.'nin kurulmasını sağlayarak egemen-

18) Cahit TANYOL, "Atatürk'ün T.B.M.M.", 29.1.1975 tarihli Milliyet Gazetesi.

19) GİRİTLİ, a.g.k., s. 59.

liğin temsilcisi olarak halkı görmüştür. Yoksa, kendisinin o gün ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında ,tek başına ulusal mücadeleyi sürdürme, bunun nimetlerinden yararlanıp tek başına iktidara geçme olanağı vardı. Fakat O, böyle yapmadı. Ulusal mücadelenin başarıya ulaşmasında, ulusal iradenin temsil edilmesinde Meclisin önemini biliyordu, Devrimlerini zorla kabul ettirmemişti. Devrimlerin kabulünden önce ve sonra yurt gezilerine çıkmış, halka bizzat devrimlerini açıklamış, onları aydınlatmış, halka devrimler konusunda bilgi vermiştir. Devrimleri T.B.M.M.den de geçirmiştir.

Diğer taraftan, Atatürk'ün izlediği bu meşruiyetçi politikanın ulusal mücadelenin kazanılması ve yeni bir Türk Devletinin kurulması bakımından da önemi vardır. Atatürk, Batılı devletlere ve onların politikalarına karşı, Batılı devletlerin savunduğu ilkeleri kullanarak karşı çıkıyor ve böylece mücadele ettiği Batılıları çaresiz bırakıyordu. Ulusal egemenlik, ulusal irade, Meclis, Self-Determination ve benzeri ilkeleri esas alarak, Meclisle birlikte hareket ediyor, Dünya kamuoyunu arkasına alıyor, Batılı ülkelerin olumsuz propandalarını etkisiz hale getiriyordu. Batılı ülkelerin değer ölçülerini ve sistemlerini kullanarak bu ülkelere ve politikalarına karşı çıkıyor, ulusal mücadeleyi kazanıyordu. Bu bakımdan, ulusal mücadelenin ve Cumhuriyetin Atatürk'lü yıllarda yaptığı her eylem ve işleminde bir meşruiyet, halka dayanma ve inanma, hukuka bağlılık yatmaktadır.

4. Atatürk'ün ulusal egemenlik anlayışı aynı zamanda, ulusal dayanışmaya, ülkenin ve ulusun bölünmezliğine dayanmakta ve sınıf kavgasını reddeden bir anlayış olmaktadır. Atatürk C.H.P.'sini kurma kararını verdikten sonra, yeni parti hakkında halkın da görüşlerini almak üzere Batı Anadolu'da bir geziye çıkmış ve bu gezi sırasında C.H.P.'sinin temel ilkesinin ne olduğunu soran bir vatandaşa şu cevabı vermişti: "...Halk Partisinin asıl ruhu tam bağımsızlık ve kayıtsız ve şartsız ulusal egemenliktir. Bu milletin kaderini ellerine vereceğimiz insanlardan toplanacak meclis ve onun hükümetinin dikkatle izleyeceği dava hiç bir taraftan ulusun bağımsızlığına ve hür egemenliğine göz dikilmemesinden ve bu bağımsızlık ve egemenliğe dikilecek gözleri çıkarmaktan ibarettir ... Bence, bizim milletimiz birbirinden çok farklı menfaatleri izleyecek ve bundan dolayı da mücadele halinde bulunagelen çeşitli sınıflara malik değildir. Memleketteki sınıflar birbirlerine lazım olan ve birbirlerini tamamlayıcı ve

bütünleyici mahiyettedir. Onun için de Halk Partisi bütün sınıfların haklarını, yükselme sebeplerini ve saadetini sağlamak yolunda çalışmalarında bulunacaktır..."²⁰. Atatürk, ulusal egemenlik anlayışını böylece kendi Partisinin ana umdeleri arasında önemli bir yere oturtuyor ve şöyle diyordu: "...Hangi sınıf diyorsunuz. Hepimiz halktan ibaretiz..."²¹.

5. Atatürk, ulusal egemenlik ilkesini bağımsızlık ilkesi ile pekiştirmiş ve uygulamıştır. Örneğin, 1 Aralık 1921 tarihinde Bakanlar Kurulunun görev ve yetkilerini belirten kanun teklifi nedeniyle Mecliste yaptığı bir konuşmada "...İstiklâlimizi emin bulundurabilmek için umumi heyetimizce, milli heyetimizce, bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milli heyetçe mücadeleyi caiz gören bir mesleği izlemekte olan insanlarız..." demişti²². 14 Ağustos 1920'de yaptığı bir konuşmada da O, şöyle diyordu: "...Efendiler, her münasebet düştükçe arz etmişim ve bu münasebetle de bir defa daha tekrar teyid etmek isterim ki, biz memleket ve milletimizin mevcudiyetini ve istiklâlini kurtarmak için karar verdiğimiz zaman kendi görüşümüze tâbi bulunuyorduk ve kendi kuvvetimize dayanıyorduk. Hiçbir kimseden ders almadık... Bizim görüşümüz... kuvvetin, kudretin hakimiyetin idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır... Bunları söylemekten maksadım, bu noktayı açık, samimi ve kesin olarak ifade ediyorum. Memleket ve milletimizi kurtarabilmek için, memleketin ahengini, intizamını muhafaza etmek lâzımdır... Bu vaziyet içinde bizim için esas, sessizce birliği muhafaza etmektir..."²³ Atatürk, 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da toplanan C.H.P. İkinci Kurultayında yaptığı konuşmada da, bağımsızlık ve ulusal egemenlik kavramlarına şu sözlerle değiniyordu: "...Panislâmizm ... panturanizm siyasetinin başarı kazandığına ve Dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanamamaktadır... Bizim açık ve uygulama kabiliyeti gördüğümüz siyasi meslek, ulusal siyasettir. Ulusal siyasetin dediğim zaman, kastettiğim anlam... şudur: Ulusal sınırlarımız için-

20) Suna KİLİ, "C.H.P.'sinde Gelişmeler", İstanbul, 1976, s. 23-24.

21) AKIN, a.g.k., s. 139.

22) "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", 1919 - 1938, I, Ankara, 1961, s. 196.

23) Atatürk'ün Söylev..., a.g.k., s. 101-102.

de, herşeyden önce kendi kuvvetimize dayanarak, varlığımızı muhafaza ederek ulus ve ülkenin gerçek saadet ve imarına çalışmak...” tır²⁴.

Ne acıdır ki, O’nsuz yıllarda, onun ulusal devrim ve ilkelerinden, ulusal egemenlik anlayışından, Kemalist yaşam biçimi ve felsefesinden, çeşitli nedenler yüzünden akıllara durgunluk verecek düzeyde ödünler verilmiştir. Bu yüzden gençlerimiz akıl dışı, hayalci, ezberci ve slogancı yetişmeye başlamışlardır. O’nun öğretisi ve ilkeleri yerine dışarıdan birtakım liderleri ve öğretileri benimseme yoluna girmişlerdir. Her olgunun temelini ekonomik gören görüşler, Atatürk’ün ekonomik görüşlerinin ne olduğunu saptamadan, araştırmadan ve öğrenmeden ithal malı liderlerin ekonomik görüşlerinin kavgasını yapmışlardır. Atatürk’ün çizdiği yurt sınırları içinde birleştirici, uzlaştırıcı, vatandaşlık esasına dayanan milliyetçilik yerine, maceracı ve hayalci planlar peşinde koşulmuştur. Türk Ulusunu tekrar “ümme” statüsüne sokmayı ve “ulus” halinden uzaklaştırıp, binbir türlü mücadeleden sonra kan ve can pahasına kendisine verilen egemenliğini elinden alıp, onu tekrar “kul” haline getirmeyi isteyen, teokratik devlet anlayışına sahip kişiler türemiştir. Ülkemiz ve ulusumuz bölünmek ve parçalanmak tehlikesiyle ve bir iç savaşla karşı karşıya kalmıştır.

Ancak, şurasını hemen belirtmek gerekir ki, “*Kemalist Devrim ve ilkeleri*”, Türkiye Cumhuriyetinin temelidir, harcıdır, tuğlasıdır. Ne zaman bu devrim ve ilkelerden uzaklaşırsak, sıkıntıya ve sorunların içine düşmekteyiz. Çünkü, “*Kemalist Devrim ve İlkeler*”, Türk Halkını iyi tanıyan ve ona sonsuz güveni olan bir lider, Mustafa Kemal Atatürk tarafından, bu halkın özlemleri, yaşam biçimi ve beklentileri doğrultusunda oluşturulmuştur.

Anılan devrim ve ilkeler, aynı zamanda, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma uğraşı veren Dünya uluslarının, mazlum ulusların, ortak yazgısını yansıtan, karşılaştıkları sorunların çözümünü gösteren, bir yaşam tarzı, yaşam felsefesi anlamında modernleşme ideolojisi-
dir.

24) ATATÜRK, “*Nutuk*”, II, s. 436-437.